

Jewish Martyrdom And Masada

**Rabbi Philip Moskowitz
Boca Raton Synagogue
rpm@brsonline.org**

מהר"ם ב"ר ברוך

נד

נט

יהודי אחד שאל את מהר"ם שיחיה. אם צריך כספה על ששחט(א) אשתו וד' בניו ביום הרג רב בקופלינש עיר הדמים, כי כך ביקשוהו יען ראו כי יצא הקצף מלפני ה' והתחילו האויבים להרוג בני אל חי הנהרגים על קדוש ה'. וגם הוא רצה להרוג את עצמו במיתו(ו)תם, אלא שהצילו ה' על ידי גוים.

וכתב לו: לא ירענא שפיר מה אידון ביה, כי ודאי ההורג עצמו על ייחוד ה' רשאי לחבול בעצמו. ואמ' : יכול כשאול? ת"ל אך, ואמרינן: מעשה בד' מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון וכו' עד והפילו עצמם בים (וכן) [וכו']. (אם) [אף] גם היא עלתה לגג ונפלה ומתה, יצתה בת קול ואמרה: אם תבנים שמחה, וכהנה רבות, אבל לשחוט אחרים צריך עיון למצוא ראייה להתיר, ומשאל אין ראייה לאיסור, אחרי שציוה דוד להרוג אותו (וכן) בן איש גר עמלקי, שאמר: אנוכ'י] מות(ו)תתי משיח ה', [דדילמא מלך משיח] שאני, ועוד דבלאו הכי היה חייב מיתה, דדואג האדומי היה, כדכתיב דמך על ראשך, דמים בנב עיר הכהנים.

מיהו דבר זה פשט היתירו, כי שמענו ומצאנו שהרבה גדולים שהיו שוחטין את בניהם ואת בנותיהם, וגם רבי קולנימוס עשה כן בקינה המתחלת: אמרתי שעי מני, ונ"ל להביא ראייה להתיר, דכי היכי דאמ' יכול כשאול? ת"ל אך, ה"נ נימא דההורג את חבירו על קידוש השם מותר, דבההוא קרא כתיב ומיד האדם ומיד איש וגו', [ו]אך [ד]רישא דקרא קאי אכולי קרא דבתר, והא דנענש דואג, י"ל כדפריי ומי (שמטעינן) [שמטעינן] כסרה הוא מוציא לעז על החסידים הראשונים, ואחרי שכוונתו [יצרו] היה לטובה; מרוב אהבת יוצרינו יתברך שמו פגע ונגע (במעמד) [במחמד] עיניו, גם הם חילו פניו על ככה, לא דמי להיא דפרק החובל: ס(י)מא [את] (עיניו) [עיניו] ושי(ב)ר את כדי, דחייב, דהכא ודאי מחלי מאהבת הבורא, ואין להחמיר עליו כלל.

[וצור ישראל ינקום את נקמתנו ונקמת תורתו ונקמת דם עבדיו השפוך במהרה בימינו, ויראו (עיניו) [עינינו] וישמח לבינו] מאבב"ש יו.

נט שו"ת אור זרע ומהר"ם בר ברוך (כתי"א) ח"ב, נד (נדפסה בירחון "סיני" כרך יג, עמ' רצג-רצד); תשובות מבי"ב כתי"י סעי', סימן התהרנה.

1 בכתי"י סיני: זצ"ל, ראה בהערה הסופית, תשובה זו פורסמה על ידי ר"מ בלאך בספר שערי תשובות מהר"ם ב"ר ברוך ז"ל, בהוצאת מקיצי נרדמים בסוף הספר עמ' 346-347, הוא לא ראה את התשובה בכתי"י רק את ההעתק שנעשה על ידי ה' גולדברג ובסוף התשובה היה רשום: "שו"ת הנ"ל, סימן נד", והיא התשובה שלפנינו הנמצאת בכתי"א, ראה שו"ת אור זרע ומהר"ם ב"ר ברוך, הוצאת מוסד הרב קוק, עמ' ב, לתשובה זו רוכז גם רבינו מנחם ממירובורק בסוף ניווקיו.

2 בראשית רבה פרשה לו, יט, ראה גם ארחות חיים ח"ב, סימן ד, דין אהבת הים ויראתי, אית א כובא בכ"י - בנדק הבית יורה דעה, סימן קנו ד"ה והרמב"ם.

3 גיטין נו, ב, 4 שם, 5 שמואל-ב א סו, 6 שם.

7 נילמוס שמעוני תחלת שטואל ב: "הרבה דמים שפכת" ... ראה גם רש"י שמואל-ב א, ב.

8 בראשית ס, ה, 9 בבא קמא צב, א.

10 בכתי"י סיני: שי ח"י, זצ"ל, שני הציונים האלה ביחד, ראה עוד ים של שלמה ב"ק פ"ה.

סימן נט.

Maharam

Is it necessary to atone for slaughtering his wife and four children on the day of the massacre at bloody Koblenz, for when they saw that the wrath of the Lord was upon them and the enemy had begun to slay the sons of the Living God who were dying for sanctification of God's Name, they implored him to do so, and he too wished to kill himself for their deaths, but God saved him through gentiles.¹⁶

I'm at a loss as to how to rule.

Certainly one who kills himself for the Unity of God is permitted to do so, for it is written, 'I might have thought [that even suicide in a case similar to Saul's] is forbidden: the word "But" comes to teach otherwise [that it is not forbidden]!' (Genesis Rabbah 34. 19). We further find the story of 400 boys and girls who were captured for immoral purposes etc. and they threw themselves into the sea. And she threw herself off the roof and a Heavenly Voice went forth and said 'Happy is the mother of children (Psalms 113. 9)' (Gittin 57b) and many other [passages] like these. However, to kill other people requires further scrutiny to find allowance. One can't bring any proof that such killing is forbidden from [the story of] Saul's [death], i.e., from David's killing the Amalrkie convert [who reported] 'I killed the anointed of the Lord' (II Samuel 1. 16). For perhaps the anointed of God is different. And he was deserving of death anyway, since it was because of Doeg the Edomite, as it is written, 'your blood is on your head', the blood being that of Nob, city of the Priests.

However the allowance in this matter is widespread and we find that many great people regularly killed their sons and daughters. And Rabbi Kalonymus celebrated [them] in his dirge [beginning] 'I said they took from me'. And it would appear to me to bring a proof of its permissibility, just as we say that the verse [in Genesis forbidding suicide] authorize it [under certain circumstances] on the basis of the story of Saul, so we may say that it equally authorizes one to kill another for the sake of *kiddush ha-shem* (sanctification of God's Name), for we drive the injunction against murder from the concluding words of that very same verse (Genesis 9. 5).

And whoever imposes upon him [the father] penance speaks evil of the pious of preceding generations. Since his intention is to do good and he hurt those who were most dear to him only out of an abundance of love for our Creator may he be blessed, and they begged him to do so, and one should not be severe with him [the father] at all.¹⁹

בראשית פרק ט פסוק ה

2

ואך את דמכם לנפש תיכם אדרש מיד כל חיה אדרשנו ומיד האדם מיד איש אחיו אדרש את נפש האדם:

But your blood, of your souls, I will demand [an account]; from the hand of every beast I will demand it, and from the hand of man, from the hand of each man, his brother, I will demand the soul of man.

בראשית רבה (וילנא) פרשה לד ד"ה יג כל רמש

3

אך להביא את החונק עצמו, יכול כשואל, ת"ל אך, יכול כחנניה מישאל ועזריה ת"ל אך,

שמואל א פרק לא

4

(ג) ותכבד המלחמה אל שואל וימצאהו המורים אנשים בקשת ויחל מאד מהמורים:
(ד) ויאמר שואל לנשא כליו של החרב ודקרני בה פן יבואו הערלים האלה ודקרני והתעללו בי ולא אבה נשא כליו כי ירא מאד ויקח שואל את החרב ויפל עליה:

ילקוט שמעוני שמואל א רמז קמא

5

רבי יונתן אומר כל הנביאים נתנבאו בחייהון, שמואל נתנבא בחייו ולאחר מיתתו שאמר שמואל לשואל אם אתה שומע לעצתי ליפול בחרב תהא מיתתך כפרה עליך ויהא גורלך עמי במקום שאני שרוי שם, ושמע שואל לעצתו ונהרג הוא ובניו עמו שיהא חלקו עם שמואל הנביא שנאמר עמי עמי במחיצתי

תלמוד בבלי מסכת גיטין דף נז עמוד ב

6

מעשה בד' מאות ילדים וילדות שנשבו לקלון, הרגישו בעצמן למה הן מתבקשים, אמרו: אם אנו טובעין בים אנו באין לחיי העולם הבא? דרש להן הגדול שבהן: +תהלים ס"ח+ אמר ה' מבשן אשיב אשיב ממצולות ים, מבשן אשיב - מבין שיני אריה אשיב, ממצולות ים - אלו שטובעין בים; כיון ששמעו ילדות כך, קפצו כולן ונפלו לתוך הים

On one occasion four hundred boys and girls were carried off for immoral purposes. They divined what they were wanted for and said to themselves, If we drown in the sea we shall attain the life of the future world. The eldest among them expounded the verse, The Lord said, I will bring again from Bashan, I will bring again from the depths of the sea. 'I will bring again from Bashan, from between the lions' teeth. 'I will bring again from the depths of the sea,' those who drown in the sea. When the girls heard this they all leaped into the sea. The boys then drew the moral for themselves, saying, If these for whom this is natural act so, shall not we, for whom it is unnatural? They also leaped into the sea.

תוספות מסכת גיטין דף נז עמוד ב

7

קפצו כולן ונפלו לתוך הים - והא דאמר במס' ע"ז (דף יח.) מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל בעצמו הכא יראים היו מיסורין כדאמרין (כתובות דף לג:) אלמלי נגדו לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא ועוד דע"כ היו מענין אותן ולא היו הורגים אותן.

תלמוד בבלי מסכת פסחים דף נג עמוד ב

8

מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו [עצמן] על קדושת השם לכבשן האש - נשאו קל וחומר בעצמן מצפרדעים, ומה צפרדעים שאין מצווין על קדושת השם כתיב בהו ובאו [ועלו] בביתך [וגו'] ובתגורריך ובמשארותיך. אימתי משארות מצויות אצל תגור - הוי אומר בשעה שהתגור חם, אנו שמצווין על קדושת השם - על אחת כמה וכמה

תוספות מסכת פסחים דף נג עמוד ב

9

מה ראו חנניה מישאל ועזריה - פ"ה מה ראו שלא דרשו וחי בהם ולא שימות בהן וקשה דהא בפרהסיא הוה ומסקינן בסנהדרין (דף עד.) דלכולי עלמא בפרהסיא חייב למסור עצמו אפילו אמצוה קלה ומפר"ת דצלם זה שעשה נבוכדנצר לאו ע"ז הוה אלא אינדרטא שעשה לכבוד עצמו ולכך קאמר מה ראו וכן משמע מדכתיב לאלהך לית אנחנא פלחין ולצלם דדהבא לא נסגוד משמע דאלהא דידיה וצלמא תרי מילי נינהו ואתי נמי שפיר הא דאמרינן באלו נערות (כתובות לג:) אלמלי נגדו לחנניה מישאל ועזריה פלחו לצלמא ואי ע"ז הוה ח"ו שהיו משתחוים לו ומיהו לשון פלחו לא אתי שפיר ור"י מפרש מה ראו שלא ברחו שהרי קודם המעשה היו יכולים לברוח כמו שעשה דניאל כדאמר בחלק (סנהדרין צג.) ג' היו באותה עצה.

רמב"ם הלכות יסודי התורה פרק ה הלכה א

10

כל א בית ישראל מצווין על קדוש השם הגדול הזה שנאמר ונקדשתי בתוך בני ישראל, ומוזהרין שלא לחללו שנאמר ולא תחללו את שם קדשי, כיצד כשיעמוד עובד כוכבים ויאנוס את ישראל לעבור על אחת מכל מצות האמורות בתורה או יהרגו יעבור ואל יהרג שנאמר במצות אשר יעשה אותם האדם וחי בהם, וחי בהם ולא שימות בהם, ואם מת ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו.

תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף יח עמוד א

11

מצאוהו לרבי חנינא בן תרדיון שהיה יושב ועוסק בתורה ומקהיל קהלות ברבים וס"ת מונח לו בחיקו. הביאוהו וכרכוהו בס"ת, והקיפוהו בחבילי זמורות והציתו בהן את האור, והביאו ספוגין של צמר ושראום במים והניחום על לבו, כדי שלא תצא נשמתו מהרה. אמרה לו בתו: אבא, אראך בכך? אמר לה: אילמלי אני נשרפתי לבדי היה הדבר קשה לי, עכשיו שאני נשרף וס"ת עמי, מי שמבקש עלבונה של ס"ת הוא יבקש עלבוני. אמרו לו תלמידיו: רבי, מה אתה רואה? אמר להן: גליון נשרפין ואותיות פורחות. אף אתה פתח פיך ותכנס [בך] האש! אמר להן: מוטב שיטלנה מי שנתנה ואל יחבל הוא בעצמו. אמר לו קלצטונירי: רבי, אם אני מרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לך, אתה מביאני לחיי העולם הבא? אמר לו: הן. השבע לי! נשבע לו. מיד הרבה בשלהבת ונטל ספוגין של צמר מעל לבו, יצאה נשמתו במהרה. אף הוא קפץ ונפל לתוך האור. יצאה בת קול ואמרה: רבי חנינא בן תרדיון וקלצטונירי מזומנין הן לחיי העולם הבא.

On their return, they found R. Hanina b. Teradion sitting and occupying himself with the Torah, publicly gathering assemblies, and keeping a scroll of the Law in his bosom. Straightaway they took hold of him, wrapt him in the Scroll of the Law, placed bundles of branches round him and set them on fire. They then brought tufts of wool, which they had soaked in water, and placed them over his heart, so that he should not expire quickly. His daughter exclaimed, 'Father, that I should see you in this state!' He replied, 'If it were I alone being burnt it would have been a thing hard to bear; but now that I am burning together with the Scroll of the Law, He who will have regard for the plight of the Torah will also have regard for my plight.' His disciples called out, 'Rabbi, what seest thou?' He answered them, 'The parchments are being burnt but the letters are soaring on high.' 'Open then thy mouth' [said they] 'so that the fire enter into thee.' He replied, 'Let Him who gave me [my soul] take it away, but no one should injure oneself.'

12

תוספות מסכת עבודה זרה דף יח עמוד א

ואל יחבל עצמו - אור"ת דהיכא שיראים פן יעבירום עובדי כוכבים לעבירה כגון ע"י יסורין
שלא יוכל לעמוד בהם אז הוא מצוה לחבל בעצמו כי ההיא דגיטין (דף נז:): גבי ילדים שנשבו לקלון
שהטילו עצמם לים (וע"ע תוס' גיטין דף נז: ד"ה קפצו).

13

חידושי הריטב"א מסכת עבודה זרה דף יח עמוד א

הא דאמרינן בהגדה דר' חנינא בן תרדיון מוטב יטלנה מי שנתנה ולא אחבול בעצמי. כתוב בגליוני
התוספות שהיה אומר ר"ת דהיכא שמתירא שלא יכריחוהו לעבור על דת מותר לחבול בעצמו, והכי
איתא במדרש (ב"ר ל"ד י"ד) כתיב (בראשית ט' ה') אך את דמכם לנפשותיכם אדרוש מכאן אזהרה
לאדם שלא יחבול בעצמו. יכול אפי' כשאול מלך ישראל, פירוש שחבל בעצמו מפני שהיה מתירא
שלא יעבירוהו על דת, תלמוד לומר אך מיעט, דבכי האי גונא שרי, ומכאן לומדין לשחוט הנערים
בגזירות מפני העברת הדת, ע"כ מצאתי בגליוני התוספות, והם דברים שצריכין תלמוד ועיון
גדול, אלא שכבר הורה זקן, ושמענו בשם גדולי צרפת שהתירו כן הלכה למעשה. (א"ה, ע"י דעת
זקנים מבעלי התוספות בפסוק הנ"ל).

14

בית יוסף יורה דעה סימן קנז

ומעשה ברב אחד ששחט תינוקות הרבה בשעת השמד שירא שיעבירום על דת והיה עמו רב אחר
וכעס עליו וקראו רוצח והוא לא חש לדבריו ואמר הרב המונע אם כדברי יהרג אותו רב במיתה
משונה וכן היה שתפשוהו גוים והיו פושטים עורו ונותנין חול בין העור והבשר.

Ritva

15

קה

עבודה זרה - דף י"ח ע"א

מוטב שיטלנה מי שנתנה וא"ל יחבול
הוא בעצמו. וא"ו רבי יעקב דהיכי דחובל
והורג את עצמו מחמת שמתירא שלא
יכפוהו הגוים על ידי (איסורים) [יסורים]
ומכות ומיתה רעה יותר לעבור על דברי
תורה וידא שלא יוכל לעמוד בהם מותר
כגון קפצו כולם ונפלו לתוך הים דגיטין (דף
נז:), ואע"ג דמשם אין ראיה כל כך, שעל

יכול למצוא טעם דשייכי לצידוק הדין
שלהם⁶²³:

מה אתה רואה. שהיה נראה כעיניהם
שיש לו לראות שום דבר תימה או מלאכים
או שום דבר. ור' אומר דשמא היו שומעין
דבר כמה שהיו האותיות [פורחות] ולא היו
יודעין מהו⁶²⁴:

כרחם היו יכולים השבאים לנהוג בהם קלון
כדאמר שנשבו לקלון⁶²⁶, מ"מ סברא היא
דשרי ומצוה היא:

CHAPTER 9

Josephus, War of the Jews

so great was the zeal they were in to slay their wives and children, and themselves also! ... for the husbands tenderly embraced their wives, and took their children into their arms, and gave the longest parting kisses to them, with tears in their eyes. Yet at the same time did they complete what they had resolved on, as if they had been executed by the hands of strangers; and they had nothing else for their comfort but the necessity they were in of doing this execution, to avoid that prospect they had of the miseries they were to suffer from their enemies. Nor was there at length any one of these men found that scrupled to act their part in this terrible execution, but every one of them dispatched his dearest relations. Miserable men indeed were they! whose distress forced them to slay their own wives and children with their own hands, as the lightest of those evils that were before them. So they being not able to bear the grief they were under for what they had done any longer, and esteeming it an injury to those they had slain, to live even the shortest space of time after them, they presently laid all they had upon a heap, and set fire to it. They then chose ten men by lot out of them to slay all the rest; every one of whom laid himself down by his wife and children on the ground, and threw his arms about them, and they offered their necks to the stroke of those who by lot executed that melancholy office; and when these ten had, without fear, slain them all, they made the same rule for casting lots for themselves, that he whose lot it was should first kill the other nine, and after all should kill himself. Accordingly, all these had courage sufficient to be no way behind one another in doing or suffering; so, for a conclusion, the nine offered their necks to the executioner, and he who was the last of all took a view of all the other bodies, lest perchance some or other among so many that were slain should want his assistance to be quite dispatched, and when he perceived that they were all slain, he set fire to the palace, and with the great force of his hand ran his sword entirely through himself, and fell down dead near to his own relations. So these people died with this intention, that they would not leave so much as one soul among them all alive to be subject to the Romans

תורת ארץ ישראל

מכתב אל המערכת:
 ב"ה, כפר החרוזה י"ב חשוון תשכ"א.
 לנכדו מערכת "אור המזרח" — שלום וברכה.
 נמשך יגיעו הדברים — לקוראי "אור המזרח", ראוי לתת מקום בחוברת הקרובה. הריני מתצטט איפוא בזה, ועמקו שב"אורכם" יראו אולי. וה"י זה שלום בכבוד ויקר.

"התאכרות לדעת"

גבורי מצדה — לאור ההלכה

תשובה לחתכת לחרב הגאון ר' שלמה גורן
 מ א ת —
חרב ר' משה צבי נר"ה*
 ישיבת בני עקבא, כפר החרוזה

ברבעין "אור המזרח" (תמודד-אלול). המצור שבו נתונה מדינת-ישראל היא ה"תשי"ן. שהגיע זהדעתה מארצות-הברית, נתפרסמה תשובה של הרב שלמה גורן, הדנה במאורע ההיסטורי של נפילת אנשי מצדה, והצרכת המעי שה שלחה — אבוד לדעת — לאור ההלכה.

הרב גורן משיב באידיכות וקובע ש"מעשה הגבורה של לחמי מצדה היה בהתאם להלכה המקובלת בדינינו, והוא גם מסכם מסקנות בצורה של הלכות פסקות. הלכות למעשה: "הגורן פל ביד אויב אכזרי שעומד להורגו כומן מלחמה, וירא שיכופו אותו תוך כדי יסורים, לעבור על סוג עבירות כאלה שצטוינו עליהם ליהרג ולא לעבור כגון עבדות-זרה, גילוי-ערויות ושפיכות-דמים, מצוה למות מיתת עצמו ולא ליפול ביד האויב וכו'.

עצמו ולא ליפול ביד האויב וכו'. אכן, חומרי-הנשוא — דיני נפשות וגם הצד האקסטרנלי שבו, בתנאי — הרי מפורש שזאת היתה עצתו של

אור המזרח

שמואל ליפול על החרב, ושמואל אמר במכתב מפני-הגבורה".
 אכן חוספת זו מזורה היא ביותר: הדין מציע דבריו של שמואל — שהובאו בליקוט — שאמר לשאול ליפול על החרב, והרי לא נאמר שם אלא ליפול בחרב, שהחובה היא לצאת למלחמה ולקבל בה.

דעות: הרב גורן בהמשך דבריו שם מעורר ספק, אם במקרה זה ההיתר הוא על איבוד עצמו לדעת או גם על הריגת זה את זה, והוא מבין ראייה משאל שצוה לנישא כליו "שלוף חרבך ודקוני בה". והנה לפי פירושו-הוא בבני שמואל הנביא, שלדבריו נצטוה שאול בפרש "ליפול על החרב", הרי משמע שהחיתר הוא רק על איבוד עצמו, אם כן תמה מאוד הדבר כיצד התיי טאול שוב למרות אות פי הנביא — שעל פיו יצא לקראת המות הבטוח כאשר צוה, הוא מנסה לפנות אל נושא כליו ולבקשו שהוא יורוג אותו?!

הרב גורן מציע א"כ בדרך "יתכן", את הפירוש הנכון, וכותב: "יתכן אמנם לפרש שכוונת עצמו של שמואל לא היתה שיפיל עצמו שאול על החרב אלא שלא ימנע עצמו מלצאת למלחמה, על אף שהודיע לו מראש את הצפוי לו מכה, — יתכן אפוא שדבריו של שמואל היו על עצם ה"ציוה למלחמה" מאחר והוא הודיעו שהוא יפול בה חלל, ולא על צורת הנפילה שיאבד עצמו בתוכה".

אולם כאמור, אין זה כלל בגודל "יתכן אמנם", אלא זהו הפירוש הנכון, ואין כאן מקום לפירוש אחרים. ואם כי היינו סולחים לו את פירושו המוטע, עדין אילו היה משאירו בגדר "מלקא דעתך", והיה מקיים בעצמו "ומורה ועוזב ירוחם", אולם כמה משונה הדבר

עצמו, אם כן תמה מאוד הדבר כיצד התיי טאול שוב למרות אות פי הנביא — שעל פיו יצא לקראת המות הבטוח כאשר צוה, הוא מנסה לפנות אל נושא כליו ולבקשו שהוא יורוג אותו?!

שאמר כי, בהמשך תשובתו חזר הרב גורן מפירושו השני, האמיתי, ומבטט את הפסק שלו דוקא על פירושו הראשון — המוטעה — והוא חזר וכותב: "אבל מהיליקוט שמעוני בשמואל, הנ"ל, מפורש שצטווה שאול לנהוג כך" (2) (1) וגם במסקנות הפסקניות הוא חוזר וכותב: "מטעמו של שאול המלך, בנפלו על החרב, היה על פי צו ה' הנבואה".

המעניין הוא שפירוש מוטעה זה שכל עיקרו לא בא אלא להוכיח שאנשי מצדה לא רק שהיו רשאים לאבד עצמם לדעת אלא שהיו מצויים על כך, משיג למעשה מטרה הפוכה. ואילו היה פירוש זה נכון, היה זה דוקא "מעשה לסתור", ו"מכאן עורבא דאייתי נורא לקניה".

כי אם אנו אומרים שמעשהו של שאול היה על דעת עצמו, יש מקום לומר כי כחורה עשה וגם במצבו הנורא הורה לעצמו כהלכה, וממילא למדין ממנו לדורות. לא כן אם באים לחדש "שמעשהו של שאול לא היה על דעת עצמו" אלא, על פי צו הנבואה. הרי כלל גדול הוא שגאין נביא רשאי לחדש דבר, והראונו אינה אלא חר' ראשונה, ואין למדין ממנה לדורות (עי' רמב"ם פ"ט מיסודי התורה הל' א' והל' ד').

אכן כאמור: פירוש זה אין לו שחר, לא היה כאן שום צד-נבואה ליפול על החרב, ומתאי-טעמא הציג שאול קודם לנשוא-כליו להמיתו, ודוקא משום שטעמו של שאול היה על דעת עצמו, יש מקום לכאורה להוכיח מכאן שהדבר מותר, אלא שמינינו בהה מחלוקת בראשונים — שעיקרה לא הובא כלל בתשובתו של הרב גורן — והיא צריכה עיין גדול וחלמוד רב.

עצמו, אם כן תמה מאוד הדבר כיצד התיי טאול שוב למרות אות פי הנביא — שעל פיו יצא לקראת המות הבטוח כאשר צוה, הוא מנסה לפנות אל נושא כליו ולבקשו שהוא יורוג אותו?!

ב.

עיקר הדין הוא ממדרש — שאותו מביא הרב גורן אח"כ — והוא בברא-שית רבה, פלי'ג, ואך את דמכס לבפשותיכם אדרוש וגו' להביא את החוקק עצמו, יכול כשאזל — לתמוך לומר א"ר. מדרש זה מובא ברמב"ן בספרו "מורת האדם" הכותב: "ובן מציון בבדול שאבד עצמו לדעת מפני האונס, כגון שאול מלך ישראל שאיבד עצמו, אלא שהי' האיבוד מותר לו כדאמרינן — יכול אפילו נרדף, כש' אול, לתלמוד לומר אך, לפיכך לא הי' בכלל שאבד עצמו לדעת".

זה אין ראיה שמצוה היה לעשות כ"ל, ולכן הוא מביא אח"כ את דעת רבינו חם בתוס' עבודה זרה י"ח, א' ד"ה ואל וכו', דהויא שיראית פן יעברות נכרים לעברה וכו', אז הוא מצוה לחבול בעצמו.

לחבול בעצמו שגם ברעת רבינו אולם זה מדבר מבורר, שכן הריסב"א תם אין מדבר מבורר, שכן הריסב"א בעבודה זרה — המובא בעין יעקב" — מביא את דעת ר"ת בנוסח אחר: "אומר ר"ת דהיכא שמילרא שלא יכריחתי לעבור על דת — מותר לחבול בעצמו". ובכ"ן: רק מותר (כדעת הרמב"ם), ולא מצוה.

וגם מדברי התוספות בניטין נ"ו, גבי ד' מאות ילדים שנשבו לקליף, רואים רק היתר ולא מצוה, עיין שם. הרב גורן מרכיב אמנם את דעת ר"ת בתוספות בעבודה זרה על היתוס פות בגיטין וכותב: "מדברי התוספות נראה בברור שאם יראים מפני כפיה לעבירה ע"י יסורים והתעללויות — מצוה לחבול בעצמו" — אבל להרכיב זו אין כל יסוד, כי זה לא נאמר כלל בתוספות שם, ולא עוד אלא שבפסוקי-תוספות שם נאמר בפירוש — על יסוד

האמור בתוס' — מטעם גידות מותר לחרוג את עצמו. שוב: מותר ולא מצוה.

הנה הריסב"א המביא את דעת רבנו חם רק כהיתר, ומסיים "כבר מורה זקן ושמענו בשם גדולי צרפת שהתירו בו הלכה למעשה", גם הוא מקדים דברי-הסתהיגות מהתיר וא"ר מ"ל: "והם דברים שהוליתר לא נתקבל על ועינן" משמע שהוליתר לא נתקבל על דעתו, אולם מצאנו דעת ראשונים אשר לא רק שחט סוברים שאין זו מצוה, אלא שאם היתר אין כאן, והם בפירוש אוסרים, ומצאנו חב"א אחרונים שהם פוסקים כמותם לאיסור, וכל הדברים המפורשים הללו נתעלמו מהרב גורן.

הבית יוסף בטור יריד סי' קנ"ו, מביא בב"ק הבית את דברי ארוחות הי"ט ת"ב עמ' 26: ויש שאוסרים ומפרישים הן, לתלמוד לומר אך, שא"י נו יכול לחרוג עצמו — ושאלו בן קיש שלא ברצון חמיתו עשת, ומעשה ברב שאך ששחט תינקות הרבה בשעת השמה, שירא שיצטרכו על דת, והיה עמו רב אחר וכעט עליו וקראו רוצח — ואח"כ נתבטלה הגזירה, ואם לא שחט אותם אפשר שהיו ניצילים ולא היו הורגים אותם, ודברים אלו הובאו גם ברבותי-בעלי-התוספות לפ' נת. זוהי גם דעתו המפורשת של ר"י בתוספות בבא קמא דף צ"ג, ב' ד"ה אלא וכו', ואחר מעמודי התורה בישי-ראל, המהרש"ל בספרו י"משל שלמה" בבא קמא (פ' שמיני, סי' נ"ט) אפ"י שהוא מביא את דברי הריסב"א והיה פוסק כדעת ר"י וכותב בפירוש: "ונראה אפילו אם נתפס בידי גויים, ומתיירא שלא יענו אותו עד שיעבוד עבודה זרה, מכל מקום לא יסית את עצמו, ויסתכל כל העניינים לפי כוחו, והבא לסור מפייעין לו, ואולי יוכל

האמור בתוס' — מטעם גידות מותר לחרוג את עצמו. שוב: מותר ולא מצוה.

לקבל העניינים, ובפסק המתנח שם נאמר: "ולחרוג עצמו אסור, אפילו מתירא שסא יעברותו על דת". המהרש"ל אינו רוצה לומר כי הוא גותו שני בעצמים מיוחדים שבג-שאלו שלא יצטרכו אותה, ומסתמא בני ללם הותר הדבר רק לשאול: (א) אולי שאלו המלך סבר שאם יפול בידם, יתעללו בו ויענו אותו, ולשמוע ישראל לא יוכלו לראות ולשמוע בצרת-המלך, ולא יעמדו על נפשם מלבקום נקמתו ולהצילו, ויפלו כמה רבבות מישראל — — — — — וזפסקו ופסקו אחרים מותר לחבול בעצמו! (ב) וגם אפשר משום כבוד מלך משוה"ד, שאין ראוי שימות בידי הערלים ויעשו בו מיתת עוני ובזיוה, והוא חילול השם, ולכן סובר המהרש"ל כי אם גם שאול לעצמו נהג כהלכה, אין לדמות מקרים אחרים למקרה, ואין ללמוד ממנו לדורות.

בדרך אחרת מסביר גם מהר"ש יפה בפירושו למדרש-רבה, "יפה-תואר", שאין ללמד משאול, והוא מחלק ואומר שרק לשאול נותר הדבר, שידע כבר שימות, והיה זה רק אבוד של חיי-שעה, אבל אחרים שאין כל דאואת שימותו, והיו זה איבוד של חיי עולם — אסור, כ"י תקביה יציל בחסדו גם את הלקוחים למות ומטים להרוג".

הקדומו הדיק בפירושו (שמואל א' ל"א ד'): "ולא חטא שאול בהרגו עצמו — — — לפי שהיה יודע שאול כי טופו היה למות במלחמה, כי כן אסור לו שמואל, ועוד כי ראה כי מצ-אוחו אנשים המורים בקשת, ולא היה יכול להפלט מידם".

הרב גורן מביא את דברי מהר"ש יפה ד"ל, ומעיר, אבל הראשונים אינם מחלקים בכך".

אולם אין זה ברור, ואפשר שגם

הראשונים המתירים אף הם מחלקים כ"ל, שהרי ניתן לפרש בדברי הרמב"ן "אלא שהיה האיבוד מותר לו כדאמ"ר ינון וכו', יכול אפילו נרדף כשאול לתמוך לומר אך, שכוונתו היא שלא הותר הדבר אך, במצב זמנה למצבו של שאול, שנצטט מותר היה דא"י, ולא היה שם אלא ענין של חיי-שעה, אבל במקרה של צפ"ק אף הוא לא הותר, אכן לעומת זה ברור כי הראשונים האוסרים, ודאי שהם מחלקים כ"ל, ומציינו שאלשה מגדולי האחרונים שהם פוסקים בפרוש לאיסור על יסוד חילוק זה, והם: ר"ח בנביגישת בכנסת הג' דולה יורה דעה סי' שמי"ה (הגהות ב"י אות כ"א); והקיד"א בשו"ת חיים שא"ל חלק א' סי' מ"ו; והגר"א מגבילות בבית אפרים יריד סי' ע"ז.

המסקנא הפסקנית של הרב גורן כי "הנפול בידי אויב אמרי שיעמד להורגו כגון מלחמה, וירא שיכופו אותו חוד כדי יסורים לעבור על סוג עב-רות ונצטונו עליוהם ליהרג ולא לע-בור — — — מצוה למות מיתת עצמו ולא ליפול ביד האויב", היא אינה אנפוא אלא לרבינו תם (לפי המובא בשמו בתוספות בעבודה זרה), והיא בנגד לדעת הרמב"ן וחבריו שאין שם אלא מתירים (ניתכן שבמחצב שאין שם דאואת — אף הם אינם מתירים, ובני-גוד גמור לדעת הראשונים המבטאים בבית יוסף בשם אורחות חיים, ולדעת הר"י בתוספות בבא קמא קמא ולדעת המהרש"ל שגם הפירוש אוסרים, וכ' מותר נפסקה ההלכה באחרונים.

התמה מאוד כיצד אפשר לקבוע הלכה פסוקה בדיני נפשות ללא עיני יסוד, וחז"ב אנשים מישראל לאבד עצמם-לדעת ע"י דעת אמת, בה בש-עה שתכל-ראשונים חולקים עליה.

10

וגדולי הפוסקים האחרונים מכריעים לאיטור?

לשמור על קיומנו ועל חיינו, גם בתנאי כלישה ושב וכו' וכו' חיינו עולמם נשמע בתוכנו.

המאורע השתיק במקומי-מצדה, עד דנו שטנו עיון וברור, מצד תנאי השבוי הרומאי, ומה היה נשקף באמת ללוחי מים אילו נבנעו, ויש לחקור את פרטי הדברים במקורות העבר הרחוק.

ואף אם נניח שהמצב הצדיק את המעשה שלהם, חייבים אנו להסתמך במפורש שהנמקתיו של מפקדם אצמור בן-יאיר, אשר גר לגורל ההמתח הרב אשר נכנע תחת יד הרומאים, ואשר לדעתו התאבדות הכרחית היא לא רק לגבורי-מצדה אלא לעם כולו.

מילי קדם הוציא אלקים את המשפט הזה על כל זרע היהודים — ואין לנו עצה למצוא ישועה ממנו, וכי יגאל-קים פקד עלינו את הגזירה הזאת, ויכבה צו עלינו חוקי תורתנו (מל' חומות היהודים, ספר ג' פרק ח' ד'). מיתור להוכיח שדברים אלו אין בהם חמש, וכי חוקי תורתנו צו עלינו ולא חמש, וכי שומות בהם.

הרב גורן לא היה נשאר מתם שריד תפלים. זהו אפוא פסק-דין מוטעה ומטונג, ויש להסתמך ממנו, כי גות'התורה צוות עלינו את החיים, וחיי בהם —

"כינוס התורה" הראשון במיאמי בימש

ועד לחינוך התורה והיהדות
בסיון
ע"י המורה — המועד המדעי באמריקה

המתקנה התורנית של מועצת ציוני אמריקה
ביום הראשון, 8 בינואר, 1961, בשעה 8:30 בערב
במלון לומבארדי

6305 שדרת קאלניס ורחוב 63, מיאמי-ביש, פלורידה
בזמני הערב:

הרב יחיאל מיכל חרל"פ, ירד ועד, והנהלה של הועד; הרב פרופ. שמואל ק. מירסקי, ירד ועד הראשי הציונים הדתיים באמריקה; הרב ד"ר ישראל טאבאק מבלטמאר, ירד, תורה-התורה (תורה-טור); של הועד; הרב נתן קאהלער, מפקד-הכינוס (פאנצל-באדעוועיטשא); הרב ד"ר ישראל ש. אלפנבית, מוכרי-הועד ומסדר תורה-התורה; הרב שמואל טובי, שפערן, אב"ד במיאמי, יושב בראש.

תורת של ראשונים

ספר הספרים לרשי"י *

חלק ב'

קובץ זה הנמצא בכתיב יחיד בספריה במינכען (מספר 28/5) כולל תשובות, פסקי דינים וסדר התפלות לכל השנה

עם מבוא והערות והערות מאת

ישר'אל שנהביים

מוקדש לזכר עולם להאי גברא רבא יקריא, ידידי הגאון הרה"ק ר' אהרן דוד בוראק זצ"ל

סדר והלכות נטילת ידים וסעודה:

[מ"ח]: ושמוכשק לאכל לחם צריך ליטול ידיו (אח"כ יקבע סעודתו אפסי שאוכל חולין, וכל המולד בנטי הרי זה בר ידיו הוא, דתנן (אמר רבי יהודה חס ושלום שעקביא בן מהלאל נתנה, שאין עורת) הילת בעלת על כל אדם שבישראל בחכמה ובידאת חטא כעקביא בן מהלאל. אלא את מי נידון את ר' אלעזר בן הנן (שפקס ושמואל) בנטי. וכשמת [בנידוין] שלחו ב"ד והניחו אבן על ארוננו, וכל המולד בנטי (בא לידו המתנה ומת בנידוין ב"ד סוקלין את ארוננו, וכל המולד בנטי) בא לידו עניות. דא"ר אמי (ואמרי לה במחציתא תנא ג' דברים מביאין [את] האדם לידו עניות. ואלו הן: המשתין מים) לפני מטתו ערום, ומי שאשתו מקללתו בפניו, ומי שמוולד בנטילת ידים. והמשתין לפני מטתו ערום, הני מילי כלפי מטה ועל גבי קרקע. אבל מחדר אפיה ממיסה ובמנא, לית לן בה. והמולד בנטילת ידים לא אמרו, אלא דיימנין משיה ידיה

חלק א' מקובץ זה מפי א' עד סי' מ"ח בשם: סדר והלכות תפילה, כבר נודע במחבר, כך י"א, חוב כאב, ע"מ 123-156.
(69) קרי: = ליטול ידיו (קודם). וביה בסעיף 154 (סרעה"ש פ' 341), שאילתת סי' צ', השווה בה"ז ברכות פי' ברוכא, מחי' 26, סרשי' 27.
(70) עניות מ"ה, מ"ו: ברכות פי' א' באיתו שנויים.
(71) ט"ט: שאין עורה בעלת בפני כל אדם משרא.
(72) ט"ט: בן תנן; סרשי' 27: בן הנן. (וכיה במחזי שם את א'.)
(73) ובראש ה' ליכא במחזי וטרשי' שם.
(74) שבת סי' ב'.
(75) ט"ט: א"ר אבהו.
(76) סרשי' 27: המשתין ערום בפני מטתו.

the laws of circumcision were proscribed and they were coerced into unclean cohabitation.

But during this period of religious persecution we are not forced to perform any acts of apostasy but just to recite an empty formula. And if one wishes to practice the six hundred and thirteen precepts in secret, he can do so without punishment⁵⁹ unless he voluntarily desecrates the Sabbath. For this form of compulsion requires no action but the recital of a simple formula which the Moslems themselves know were uttered insincerely only to circumvent the King's whims.

Verily, one who preferred to suffer martyrdom in order not to pronounce the Mohammedan confession, has done nobly and well and his reward is great before the Lord. He may be regarded as supremely virtuous as he was willing to surrender his life for the sanctification of the name of God, Blessed be He.⁶⁰ Should one, however, inquire of me: "Shall I be slain or pronounce the Mohammedan confession," my answer would be: "Utter the formula and live!" To be sure one should not continue to live in such an environment but until the opportunity presents itself to leave one should be confined to the privacy of his home and conduct his transgressions in secret. For this kind of apostasy directed exclusively at compelling verbal confession is unique. Our rabbis mention of "better to suffer death than to commit a transgression" was never meant to imply a single transgression without action. Their reference is only to a transgression in action which involves positive precepts and prohibitions (negative precepts).

In this period of religious persecution, I should like therefore to propose several modes of behavior incumbent upon us. It is first of all important to focus our attention upon any of the precepts we are still capable of observing. Notwithstand-

ing the fact that we may be forced to commit many serious transgressions such as the desecration of some crucial laws of the Sabbath, this should not preclude the possibility of observing less significant laws, such as carrying forbidden articles on the Sabbath.⁶¹ Let no one say: "Is not the law that I transgressed of greater significance than the one I observed?" It is our responsibility to be scrupulous about any law no matter how slight as long as we are capable of observing it.

Moreover, it is incumbent upon all of us to know this fundamental doctrine of our faith, namely, that Jeroboam b. Nabot and others like him were as prone to punishment for a light transgression, such as the elimination of the practice of "ereb dishes,"⁶² and similar observances as for the grave iniquity of fashioning a golden calf. For the rule that punishment for a severe transgression obviates punishment for an insignificant violation⁶³ applies only to matters pertaining to human justice, but the Almighty meets out punishment or reward equally to stringent as well as light actions. Accordingly, one should be aware that, contrary to the contention of our anonymous critic, every violation committed calls for due punishment and every precept duly performed is subject to reward.

However, the crucial advice I wish to give to myself and to those I admire and to those who seek my opinion is to leave those places of hostility and go to a location where one could fulfill the Law without compulsion and fear. We should even forsake our homes and children and all our possessions for the Divine Law we inherited means more for the prudent than all ephemeral possessions. The latter will disappear but the fear of God remains.

Moreover, even if we had two Jewish communities,⁶⁴ one of which superior to the other, in the promotion of good deeds,